

РЕФОРМА, ЯКА ЗАБЕЗПЕЧИТЬ ГІДНУ ПЕНСІЮ

Наприкінці 80-х рр. минулого століття практично усі країни світу започаткували в себе три рівні пенсійного забезпечення, що дає можливість пенсіонеру отримувати не одну, а три різних пенсії. Запровадження в Україні такої системи розпочалося в 2004 році, коли ухвалили закони «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». Тобто офіційно з 2005 року в країні ця тривірнева система діє. Та як працюють ці три рівні?

ПЕРШИЙ РІВЕНЬ – СОЛІДАРНА СИСТЕМА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

У ній активно задіяні практично всі громадяни країни, незалежно від їхнього віку та бажання. Так, із 46,1 млн українців 13,7 млн є пенсіонерами та отримують пенсію, інші ж сплачують чи з часом сплачуватимуть обов'язкові пенсійні внески до Солідарної системи.

Доходи Пенсійного фонду формуються за рахунок власних надходжень фонду, грошей Держбюджету та невеликої суми коштів з фондів обов'язкового страхування. Власні надходження ПФУ, лівову частку яких становлять обов'язкові внески підприємств, установ, організацій та громадян, за січень-червень 2009 року становили 67,8 відсотка всіх доходів ПФУ (табл. 1).

Таблиця 1
Доходи Пенсійного фонду України в 2007–2009 рр., млрд грн

Рік	2005	2006	2007р.	2008р.	план 2009	I кв. 2009	січень-червень 2009
Доходи, всього	65,5	74,4	101,9	147,8	164,1	33,4	71,24
Власні доходи	42,2	54,3	76,0	101,4	111,4	22,5	48,0
% власних доходів	64,4	73,0	74,6	68,6	67,9	67,4	67,4

Із Держбюджету Пенсійний фонд отримує дотації на пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, що регулюються спеціальними законами, а також кошти на покриття дефіциту ПФУ.

Видатки Пенсійного фонду, починаючи із 2005 року, різко зросли. У 2004 році вони становили 36,2 млрд грн, а в 2007 – 101,9 млрд грн. На 2009 рік передбачено 164,1 млрд грн. Це в 1,6 раза більше, ніж в 2007-му і в 4,5 раза більше, ніж в 2004 році. Поступово обсяги видатків Пенсійного фонду стали наблизитися до рівня доходів Держбюджету. У 2007 році вони становили 73,3 відсотка; у 2008 році – 75,6; на 2009 рік – 84,5.

Разом із збільшенням видатків ПФУ, щороку ростуть трансферти Пенсійному фонду з Держбюджету. Якщо у 2003 році їх обсяг дорівнював нулю, в 2004 році – 5,9 млрд грн, то бюджеті Пенсійного фонду на 2009 рік передбачено 48,9 млрд грн, в тому числі для покриття дефіциту Пенсійного фонду – 13,1 млрд грн.

Отже, потрібно шукати джерела нагромадження коштів для пенсійних потреб. Одним з них є збільшення податкових зборів на пенсійне страхування. В Україні сплата внесків на такі потреби відбувається фактично за шістьма податковими зборами. Перш за все, це збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, який справляється як нарахування на зарплату. Крім того, справляються ще п'ять додаткових платежів з операцій із купівлі-продажу. Це, наприклад, збір з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти за гривню, збір з торгівлі ювелірними виробами із золотом (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння тощо.

Пенсійні виплати. Кількість пенсіонерів щороку зменшується. Проте загальна кількість працюючого населення зменшується також, до того ж більшими темпами. Тож податкове навантаження на платників зборів до Пенсійного фонду росте. Наприклад, на 47,2 млн осіб у 2005 році припадало 14,1 млн пенсіонерів, на 46,9 млн осіб у 2006 р. припадало 14 млн пенсіонерів, а в 2008 році на 46,06 млн осіб – 13,7 млн людей поважного віку. Тобто загальна тенденція по країні досить невтішна.

Розмір середньої пенсії з Солідарної системи щороку зростає, проте враховуючи темпи інфляції, розмір реальної пенсії збільшується значно повільніше.

Таблиця 2

Рік	2008				2009			
	2005	2006	2007	січень	грудень	січень	квітень	липень
Середня пенсія	316,2	406,8	478,4	751,4	896,0	898,4	912,8	925,0

Для отримання мінімальної пенсії, згідно з законодавством, потрібно дві умови: настання пенсійного віку (жінки – 55 років, чоловіки – 60) та наявність мінімального страхового стажу – періоду, протягом якого особа сплачувала пенсійні внески до ПФУ (для чоловіків це 20 років, для жінок – 15). Розмір мінімальної пенсії, як і розмір середньої, в Солідарній системі щороку зростає – у 2005 р. – 332 грн/міс., в 2007 році – 380 грн/міс., на 01.07.2009 року – 498 грн/міс. – хоча залишається досить невисоким.

ДРУГИЙ ТА ТРЕТІЙ РІВНІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ: СИСТЕМА НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ

Відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» систему накопичувального пенсійного забезпечення в Україні становлять: накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування (другий рівень пенсійної системи) та система Недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень).

Накопичувальну систему планували ввести в 2007 році. Однак досі не ввели. Відповідно до проекту Концепції пенсійної реформи, це планується зробити в 2010-2012 роках.

Система недержавного пенсійного забезпечення представлена в Україні ринком послуг недержавних пенсійних фондів

З гарною пенсією і відпочиваєш добре

(далі – НПФ). Цей ринок почав діяти в 2005 році після введення в дію Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення». На цьому ринку працюють недержавні пенсійні фонди – НПФ та професійні компанії, які надають ім послуги – адміністратори НПФ та компанії, які управляють активами НПФ, а також банки, які надають послуги зберігачів активів НПФ. На 1 липня 2009 р. в Україні зареєстровано 108 НПФ та 48 Адміністраторів НПФ.

Активи недержавних пенсійних фондів щороку зростають. Так, на кінець 2008 року загальні активи зросли на 331 млн грн, досягли 612 млн грн порівняно з 281 млн грн на кінець 2007 року. Тенденцію до збільшення показує також загальний приріст активів у відношенні до попереднього періоду (у 2008 р. – на 118 відсотків).

З метою збереження та примноження коштів учасників, усі активи НПФ інвестуються в різні інструменти, зокрема, в акції, в державні, муніципальні та корпоративні облигації, дорогоцінні метали, нерухомість тощо. Так, на кінець першого кварталу 2009 року ці активи були інвестовані в такому співвідношенні: акції – 9%, державні облигації – 3,6%, корпоративні облигації – 22,6%, муніципальні облигації – 1,1%, депозити – 56,3%, іпотечні ЦП – 0,1%, банківські метали – 3,7%, нерухомість – 1%, інші активи, не заборонені законодавством – 1,5%, кошти на поточних рахунках НПФ – 2,2%.

Кількість учасників недержавних пенсійних фондів стабільно збільшується. Наприклад, у 2008 році ця кількість зросла на 203,8 тис. осіб, тобто на 73%. В I кварталі 2009 року кількість учасників збільшилась на 6,6 тис. осіб (1%).

Таблиця 3

Показник	2005	2006	2007	2008	I кв. 2009
Кількість учасників, тис. осіб*	88,4	193,3	278,7	482,5	489,1
За період	-	104,9	85,4	203,8	6,6
Темп приросту, за період	-	119	44	73	1

* наростаючим підсумком з 2005 року

Динаміка збільшення кількості пенсійних контрактів теж стабільна. Щороку їх кількість зростає. У 2008 році було укладено 62,3 тис. пенсійних контрактів порівняно з 55,9 тис. у 2007 р. Проте у першому кварталі 2009 року кількість пенсійних контрактів дещо зменшилася, відбувся незначний відтік юридичних (200 суб'єктів) та фізичних осіб (100 осіб) з ринку НПФ.

Обсяг пенсійних виплат був невеликим, однак в 2008 – 2009 рр. темп виплат збільшився. НПФ вчасно і в повному обсязі виконали свої зобов'язання із виплат пенсій. З 2005 року до кінця I кв. 2009 року сума пенсійних виплат становила 40 144 тис. грн.

Інвестиційний дохід НПФ. З часу запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення НПФ працюють з позитивним доходом. Середньорічна дохідність системи НПФ за 2005 – 2008 рр. та I квартал 2009 року становила 16 відсотків. Навіть у 2008 році, коли дохідність всіх інструментів суттєво знизилася, система НПФ показала дохідність на рівні 18 відсотків. Цікаво зауважити, що у 2006 і 2007 роках середня дохідність за рік сягала відповідно 26 і 27 відсотків. Після фінансово-економічної кризи 2008 року відбувся спад дохідності до 18% в 2008 році та 15% в I кв. 2009 року.

УКРАЇНА ТА СВІТ

Активи накопичувальної пенсійної системи кожної країни є її національним багатством, яке дає можливість суспільству забезпечувати достойний рівень життя людей в поважному віці. Водночас вони розглядаються і як головне джерело «довгих» інвестицій в національні економіки. Тут Україна відстає.

Так, активи Накопичувальної пенсійної системи 11-ти найбільших ринків світу на кінець 2008 року становили 20,4 трлн дол. Так, у Нідерландах активи накопичувальної пенсійної системи сягають 95 відсотків ВВП країни, а у Швейцарії –

104. В Україні таке співвідношення становить лише 0,07 відсотка ВВП.

ВИГІДНО ЛЮДЯМ, ВИГІДНО ДЕРЖАВІ

Сьогодні через nereформованість пенсійної системи, відсутність другого її рівня та слабку розвиненість третього рівня всі ризики забезпечення людей пенсією лежать виключно на державі, хоча мали б бути рівномірно розподілені між державою, бізнесом та громадянами, на що і спрямована Пенсійна реформа. Наслідок – поточні зобов'язання ПФУ виконуються за рахунок інших витрат держави та Держбюджету і зменшують до мінімуму залишки «вільних коштів» країни, її здатність до фінансових маневрів та стимулювання економіки.

Альтернативи пенсійній реформі немає. Тут термінове запровадження другого рівня накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яке відкладається ще із 2007 року, може стати ключовим заходом, здатним вивести країну на новий рівень економічного розвитку, оздоровити фінансову ситуацію та дати поштовх до підиому.

Внаслідок запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи відбудуться такі позитивні зміни.

1. Підвищиться рівень соціального захисту населення. Система накопичувального пенсійного забезпечення базується на індивідуальних рахунках учасників, де внески розглядаються як персональні заощадження, які вкладникам повернуть після досягнення поважного віку.

2. В країні з'являться довгострокові інвестиційні ресурси, акумульовані накопичувальною пенсійною системою, які будуть використані на фінансування розвитку економічної та соціальної інфраструктури.

3. Знизиться вартість фінансових ресурсів, виникне зацікавленість вітчизняних інвесторів у розширенні внутрішніх заощаджень через випуск боргових цінних паперів (корпоративних, муніципальних та державних облигацій) та здійснення IPO на українському ринку капіталу.

4. Запровадження другого рівня пенсійної системи підштовхне розвиток недержавного пенсійного забезпечення та посилить інтерес громадян до інструментів фондового ринку, що дасть можливість переорієнтувати частину коштів зі споживчого ринку на фондовий, зв'яже надлишкову грошову масу, що перебуває в обігу, а отже, сприятиме подоланню інфляції.

5. Функціонування другого рівня пенсійної системи сприятиме фінансовій стабільності в Україні шляхом зміни співвідношення іноземного та українського капіталу на фондовому ринку на користь вітчизняного.

Як свідчать розрахунки, бюджет Пенсійного фонду в разі поступового охоплення громадян залежно від їхнього віку другим рівнем накопичувальної пенсійної системи втрат не відчужує. Йдеться про варіант, коли обов'язкові платежі до другого рівня в рік запровадження системи будуть здійснюватися лише на користь осіб, яким цього року виповниться 40 років, на що із ПФУ буде перерозподілено майже 700 млн гривень. Наступного року коло розшириться за рахунок осіб наступної вікової групи (39 років) і т. д. до повного охоплення всього зайнятого населення зі швидкістю відповідно до економічних можливостей держави.

Для запровадження другого рівня пенсійної системи необхідно: прийняти Закон «Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування», передбачивши там перерахування обов'язкових страхових внесків до недержавних пенсійних фондів, які вже мають досвід з недержавного пенсійного забезпечення, як це передбачено проектом Концепції подальшого проведення пенсійної реформи в Україні. Потрібно також розробити комплекс заходів, які повинні здійснювати міністерства та відомства для впровадження другого рівня з визначенням терміну запровадження, вікового цензу учасників та розміру страхових внесків.

Один із «класиків» недавно сказав: «Світ змінився після запуску в 80 – 90-х роках пенсійної реформи». Україна поки що за межами цих змін. Та час іде, потрібно поспішати...